

10. Держархів Чернігівської обл., ф. 127, оп. 11, спр. 1347, 31 арк.

11. Журнали засідань Черниговского губернского земского собрания XXXVII очередной сессии 1901 года (15 ноября–5 декабря). – Чернигов: Типография Губернского земства, 1902. – 429 с.

12. Журнали засідань Черниговского губернского земского собрания экстренной сессии 15–23 мая 1905 года. – Чернигов: Типография Губернского земства, 1905. – 76 с.

13. Черниговское губернское земское собрание XXXVIII очередной сессии // Земский сборник Черниговской губернии. – 1903. – № 1. – С. 9–27.

14. Журнали засідань Черниговского губернского земского собрания XXXVIII очередной сессии 1902 года (26 ноября–11 декабря). – Чернигов: Типография Губернского земства, 1903. – 424 с.

15. Свод постановлений Черниговского губернского земского собрания XXXVI–XLVI сессий 1900–1909 годов / [Составил по поручению губернской земской управы В. М. Хижняков]. – Чернигов: Типография Губернского земства, 1912. – Т. 1. – 567 с.

16. Журнали засідань Черниговского губернского земского собрания 43 очередной сессии 1907 года с приложениями (26 ноября–11 декабря). – Чернигов: Типография Губернского земства, 1908. – 179 с.

17. Свод постановлений Черниговской городской думы от 15 апреля 1893 г. до открытия действий нового состава Думы 18 июня 1897 г. / [Составил по поручению Думы В.М. Хижняков]. – Чернигов: Типография Губернского земства, 1898. – 352 с.

18. Отчет Правления Общества вспомоществования нуждающимся воспитанницам Черниговской женской гимназии за 1883 год // Черниговские губернские ведомости. – 1884. – №8, 26 февраля. – Часть неофициальная. – С. 85–89.

19. Календарь Черниговской губернии на 1911 год (простой) // [Издание Черниговского губернского статистического комитета]. – Чернигов: Типография Губернского правления, 1910. – 376 с.

20. Хроника // Черниговские губернские ведомости. – 1905. – № 148, 9 июля. – Часть неофициальная. – С. 1.

21. Боиович М.М. Члены Государственной думы (Портреты и биографии). Третий созыв / М.М. Боиович. – М., 1909. – С. 388.

22. Н. Из жизни законодательных учреждений / Н. // Земский сборник Черниговской губернии. – 1911. – № 5. – С. 182–192.

23. Незабутые могилы: Российское зарубежье: некрологи 1917–1997: В 6 т. / [Рос. гос. б-ка; сост. В.Н. Чуваков; под ред. Е.В. Макаревич]. – М., 1999. – Т. 2. Г–З. – 648 с.

Рахно А.Я. Предводитель дворянства Черниговского уезда Г.Н. Глебов: вехи жизни и общественной деятельности

Статья посвящена анализу жизненного пути и общественной деятельности предводителя дворянства Черниговского уезда, активного деятеля Черниговских уездных и губернского земских собраний Г.Н. Глебова (1856–1930).

Ключевые слова: Г.Н. Глебов, Чернигов, предводитель дворянства, земство, гласный.

Rakhno O.Ya. Marshal of the Chernihiv district nobility H. M. Hlibov: landmarks of life and public activity

The article is dedicated to the analysis of the course of life and public activity the leader of Chernihiv district nobility, well-known figure of the Chernihiv district and province zemstvo meeting H. M. Hlibov (1856–1930).

Key words: H. M. Hlibov, Chernihiv, marshal of the nobility, zemstvo, gласnyi.

14.03.2014 р.

УДК 94 (477): 001. 84: 2-523. 42 «190»

Ю.А. Шишкіна

ПАРАФІЯЛЬНЕ ЖИТТЯ ГЛУХОВА ПОЧАТКУ ХХ СТ.(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

На основі матеріалів Державного архіву Чернігівської області досліджується церковно-приходський устрій м. Глухова початку ХХ ст. та з'ясовується місце церкви у суспільно-громадському житті міста.

Ключові слова: добродійність, церковний прибуток, церковно-приходська школа, власність церкви, церковний приход.

Враховуючи пошкваллення інтересу до церковної історії в умовах духовного відродження в Україні, тема облаштування парафіяльного життя міст на початку ХХ ст. – період ідеологічного панування церкви та її тісних взаємозв'язків з державними структурами – є актуальною і викликає зацікавлення не тільки в наукових колах, а й серед широкого загалу.

Церква у зазначений період була не тільки засобом організаційного оформлення духовного життя послідовників певної конфесії – вона водночас поставала як релігійно-громадська організація, бо завжди брала певну участь в облаштуванні суспільного життя населеного пункту, у якому розташовувалась. Звідси важливим бачиться з'ясування місця церкви у суспільно-громадському житті міста, зокрема Глухова, у її стосунках з міською громадою, виявлення всіх аспектів цих взаємовідносин, що сприятиме об'єктивній оцінці ролі релігійного впливу на життя міської громади.

Історіографія місця церкви у громадському житті суспільства представлена широким спектром наукових досліджень. На високому науково-теоретичному рівні ці питання узагальнені у десяти томній «Історії релігії в Україні», зокрема у її третьому томі «Православна церква в Україні» [1], у монографіях Г.М. Надтоки [2], дисертаційних роботах Ю.В. Хитровської [3], С.О. Гладкого [4], публікаціях Т.В. Ковальчук [5] та ін. Водночас, попри значний історіографічний доробок, сформований здебільшого в умовах незалежної України, залишається чимало проблем, які потребують подальшого вивчення. Часто, в силу великого масиву джерел, з поля зору дослідників випадають питання облаштування парафій українських міст та вплив на їх громадське життя.

Метою даної наукової розвідки є оприлюднення архівних матеріалів, які висвітлюють парафіяльне життя міста Глухова початку ХХ ст. та підтверджують роль церкви в громадському житті міста у зазначений період.

У Державному архіві Чернігівської області (фонд № 679 Чернігівської духовної консисторії) зберігаються справи № 387 та № 388, які

містять дані про церкви і церковних служителів Глухівського повіту початку ХХ ст. Переглянувши ці справи, автор виокремила низку документів, які є підґрунтям всебічного аналізу засобів організаційного оформлення духовного життя м. Глухова початку ХХ ст. На підставі зазначених документів, проблемне поле облаштування парафіяльного життя міста можна структурувати за такими напрямками:

- приходський устрій церков першого округу Глухівського повіту;
- опис архітектурних особливостей церковних будівель;
- система церковних прибутків парафії;
- освітня діяльність церкви;
- опис церковного майна;
- діяльність церковних служителів та їх сімейний стан;
- кількісний аналіз приходу за соціальною та статевою ознаками.

На території м. Глухова на початку ХХ ст. знаходилося дев'ять церков: Вознесенська, Миколаївська, Спасо-Преображенська, Покровська, Різдва Пресвятої Богородиці, соборна Свято-Троїцька, Трьох-Анастасіївська, Трьохсвятительська та Покровська (наразі у с. Годуновка). Благодійним у 1911 р. значився протоієрей Герасим Смоличев, під наглядом якого і перебували названі церкви [6, 12]. Зупинимося на їх описі.

Вознесенська церква кам'яна, міцна, будівлею та дзвіницею в одній зв'язці. При церкві знаходився міський цвинтар, обнесений кам'яною та дерев'яною огорожею. В храмі було три престоли: головний (на честь Вознесіння Господня) і два бічні (на честь Успіня Пресвятої Богородиці та Феодосія Углицького). У 1911 р. церква отримала прибутку на 250 крб., у т. ч. за виконання християнських треб – приблизно 100 крб., відсотків з капіталу, вкладеного на час поминання померлих, – 27 крб. 30 коп. До церкви відносилось 110 десятин землі, проте через непридатність для обробітку вона не приносила прибутку. Біля церкви розташовувався міцний двоповерховий будинок, споруджений стараннями прихожан. Належних до церкви каплиць не існувало. Церква мала цегляний завод за межею міста з майже $\frac{3}{4}$ десятини землі, прибуток від заводу обчислювався близько 100 крб.

У 1895 р. при церкві була відкрита приходська школа, де постійно навчалось близько 70 хлопчиків. Розміщувалась вона у будинку протоієрея Смоличева. Кошти на її утримання виділяли Св. Синод (200 крб.) та Глухівське повітове відділення (400 крб.).

Опис церковного майна з 1855 р. був перевірений у 1905 році. Копії метричних книг зберігались з 1817 р., сповідальні розписи

знаходились у цілості з 1810 р.

У 1911 р. священником при Вознесенській церкві служив Микола Миколайович Самбурський, 1861 р. н., син священника. Закінчив курс Чернігівської духовної семінарії у 1883 р. Мав дружину та 9 дітей. Родина проживала у дерев'яному будинку і мала при ньому 140 кв. сажнів землі. Церковним старостою тоді був Іван Петрович Єжов, 1860 р. н. [6, 14].

Приход Вознесенської церкви [6, 15]

Соціальний стан	Будинки	Чоловіки	Жінки
духовні	2	12	14
дворяни	17	29	47
міщани	169	404	456
селяни	13	124	139
військові	18	131	137
іновірці	24	102	94
всього	273	802	887
хутір Родионівка	11	29	31

Миколаївська церква розташовувалась у центрі міста на Соборній площі. Була кам'яною з такою самою дзвіницею, мала один престол на честь св. Миколая архієпископа Мирлікійського. По штату при ній знаходились священник та псаломщик, жалування їм не передбачалося. У 1911 р. церква отримала до 400 крб. прибутку. Відсотків з капіталу, що належали «причту», з 1905 р. щорічно надходило до 70 крб. Орендна плата з будинків та лавок становила 280 крб., з 5,5 десятин землі – 40 крб. Садибна земля при церкві мала задовільну якість і складала 50 кв. сажень 11,5 десятин. Середній прибуток з неї обраховувався у 80 крб. на рік: 40 крб. йшло на користь церкви, 40 крб. – на користь причту. У своїй власності церква мала три невеличкі лавки в одній будівлі, два будинки, обкладені цеглою, та три дерев'яних будинки. До причту належали дерев'яна м'ясна лавка, будинок, спільний з церквою, з якого половина орендного прибутку йшла на користь церкви. Більшість будинків були старими і потребували щорічного ремонту. Каплиць, що відносились до церкви, не існувало. Опис церковного майна був заведений у 1904 р. Копії метричних книг зберігались з 1807 р., сповідальні розписи – з 1815 р.

Школи при церкві не існувало через бідність та малочисельність приходу, а діти, що належали до нього, навчалися у школі при Анастасіївській церкві. Старостою Миколаївської церкви був дворянин Михайло Васильович Волоцький. У 1911 р. священником при церкві служив Олександр

Миколайович Бумаков, 1847 р. н., син священика, у 1867 р. закінчивший Орловську духовну семінарію. Удовець, мав дочку Катерину 1889 р. н. [6, 19–24].

Приход Миколаївської церкви [6, 27]

Соціальний стан	Будинки	Чоловіки	Жінки
духовні	2	9	5
військові	10	17	24
статські	9	15	29
купці, міщани	48	135	161
селяни	14	33	34
іновірці	17	47	55
всього:	100	256	308

Покровська церква на Усівці збудована у 1783 р. стараннями прихожан та священика Якова Івановича Кам'яна, з такою ж дзвіницею. У 1899 р. на кошти прихожан, священика Олексія Рязанцева та пожертвування таємного радника Миколи Артемійовича Терещенка була зроблена прибудова і утворений другий престол на честь св. Феодосія Чудотворця Чернігівського.

У 1911 р. церква отримала прибутку у сумі 400 крб. За штатом при церкві служили священик та псаломщик, які з 1902 р. отримували від казни 400 крб. жалування на рік. Були й інші джерела утримання членів причту: за білетом Глухівського міського громадського банку у 50 крб. виходило на рік 2 крб., за свідоцтвом у 500 крб. Державної ренти, що зберігалась у Глухівському казначействі, отримували відсотків 20 крб. та із розрахункової книжки у 34 крб. 89 коп. – 1 крб. Всього за відсотками причт отримував 23 крб.

Присадибної землі під церквою із погостом малося 2 десятини, орної – 0,5 десятини, сіножатної – 1,5 десятини. Всього у володінні причту знаходилося 342 десятини присадибної та сіножатної землі. Зроблений у 1898 р. план на землю зберігався у церкві. Ці угіддя були подаровані прихожанами Дмитром Свистуном та Герасимом Косяковським. Земля хоча і не була родючою, проте здавалась в оренду, даючи церкві прибутку у розмірі 40 крб.

Храм мав два дерев'яні будинки, збудовані у 1894 р. стараннями прихожан. При квартирі священика знаходились дерев'яні хлів, комора та дровник. У 1899 р. на церковному погості збудували дерев'яний сарай. У 1909 р. з'явилась дерев'яна на кам'яному фундаменті караульня. Будинок священика потребував термінового ремонту, будинок псаломщика був цілком придатним для житла. Опис церковного майна

вівся з 1903 р. Копії метричних книг зберігалися з 1810 р., сповідальні – з 1824 р.

При церкві діяло міське приходське училище. Церковним старостою (і по сумісництву приходським учителем) був губернський секретар Віктор Павлович Балабан. Відомо, що у 1911 р. священиком служив Олексій Михайлович Резанов, 1850 р. н. Закінчив Орловську духовну семінарію, мав дружину Неонілу Пилипівну, 1856 р. н., шестеро дітей [6, 31–42].

Приход Покровської церкви [6, 45]

Соціальний стан	Будинки	Чоловіки	Жінки
духовні	2	10	13
дворяни та почесні громадяни	6	25	28
міщани та військові	115	323	360
селяни та козаки	132	391	392
іновірці	3	1	6
всього:	258	750	799

Церква Різдва Пресвятої Богородиці збудована у 1799 р. стараннями священика, прихожан та на пожертви добродійців. Кам'яна, з такою ж дзвіницею, прибудованою у 1836 р. Територія храму обнесена кам'яною огорожею, у якій вбудована сторожка, де проживав сторож караулу. Церква тепла, престол один, на честь Різдва Пресвятої Богородиці. Церковний цвинтар знаходився за межею міста і був огорожений парканом.

До штату приписані священик, диякон та псаломщик. Жалування їм не передбачалося, а причт задовольнявся винагородженням за справляння треб.

У 1911 р. церквою отримано 1200 крб. прибутку. З цієї суми видавалась платня священику (300 крб.), диякону (200 крб.) та псаломщику (100 крб.) Відсоток зі вкладених капіталів складав 80 крб. на рік. У власності церкви перебувало 1366 кв. сажнів землі. 1898 р. при церкві збудовані зручні, міцні дерев'яні, криті залізом будинки для священика та церковнослужбовців. У 1905 р. на цвинтарі коштом дворянки Дарини Грицевич була споруджена дерев'яна, крита соломою, хата-богадільня для проживання найбідніших верств населення.

До храму була приписана дерев'яна і з такою ж дзвіницею цвинтарна церква Всіх Святих, збудована у 1873 р. почесним дворянином Артемієм Яковичем Терещенком. Служби у ній проводились рідко, причту не передбачалося. На Ярмарковій площі глухівською громадою була збудована каплиця, яка належала Різдва Богородицькій

церкві. Каплиця слугувала для розміщення ікони Божої Матері, яку приносили із Глинської пустині. Опис церковного майна заведений з 1854 р., копії метричних книг – з 1780 р., сповідальні розписи – з 1800 р. При церкві функціонувало міське приходське училище (6 учнів і 1 законоучитель), на утримання якого містом виділялося 274 крб. Церковним старостою був Михайло Мойсейович Чайковський. Священником служив Михайло Миколайович Флеров, 1849 р. н., син священника. У 1871 р. закінчив Орловську духовну семінарію. Мав дружину Анну Євдокимівну, 1849 р. н., та двох дітей [6, 48–54].

Приход Різдва Богородицької церкви [6, 56]

Соціальний стан	Будинки	Чоловіки	Жінки
хутір Іванівський	1	2	5
духовних	6	14	20
дворян	31	42	63
міщан та козаків	334	1107	1130
іновірців	9	53	64
інших	69	236	249
у Глухові	440	1396	1462
всього:	450	1451	1531

Соборна Свято-Троїцька церква розташовувалась на Соборній площі. Збудована у 1746–1786 рр. на кошти казни та пожертвувань. Після пожежі відновлена. Будівництво закінчено за казенний рахунок у 1795–1806 рр. Церква кам'яна, міцна, з кам'яною дзвіницею. Престолів п'ять, всі теплі: головний – на честь Св. Трійці, праворуч – на честь Св. Захарія та Єлисавети, ліворуч – Св. Великомучениці Варвари, на хорах – праворуч – Св. Митрофанія Воронежського, ліворуч – Св. Архистратига Михаїла.

По штату при церкві служили протоієрей, священник, диякон та два псаломщики, від казни жалування не отримували, а з 1875 р. з орендної плати за церковні лавки виплачувалось: протоієрею – 300 крб., священнику – 250 крб., диякону – 180 крб., двом псаломщикам – по 140 крб. на рік.

У 1911 р. церквою отримано 1500 крб. прибутку. Від 383 прихожан надходило за рік 200 крб. на весь причт. Землі при церкві малося 1063 кв. сажні. На відстані 5 верст від церкви знаходилося 8 десятин 1932 кв. сажні посівної землі, прибуток від якої становив 50 крб. на рік. Церкві також належало 32 номери кам'яних лавок, розташованих навколо неї у вигляді огорожі. Лавки здавалися в оренду господарським способом. Будинки, у яких розміщувалися квартири для причту, були старими (крім № 2) і потребували капітального ремонту.

Один із псаломщиків взагалі не мав житла, і йому надавали від церкви на квартирні витрати 12 крб. на місяць. Копії метричних книг зберігалися з 1823 р., сповідальних – з 1823 р.

Церковна школа, у якій навчалось 39 дівчаток, розташовувалася у квартирі священника, на утримання якої церквою виділялося 89 крб.

У 1911 р. церковним старостою був міщанин Федір Кирилович Куликов, настоятелем – протоієрей Микола Стефанович Разнатовський, 1834 р. н. Закінчив Чернігівську духовну семінарію у 1857 р. Удівець, мав 5 дітей. Священник – Андрієвський Іван Михайлович, 1856 р. н., у 1878 р. закінчив Орловську духовну семінарію. Був одружений і мав 8 дітей [6, 57-61].

Приход соборної Свято-Троїцької церкви [6, 63]

Соціальний стан	Будинки	Чоловіки	Жінки
духовні	4	22	7
дворяни	17	50	54
міщани	40	110	140
селяни	5	29	38
інших	2	3	2
всього	68	996	1082
іновірців	-	600	640

Спасо-Преображенська церква холодна, однопрестольна, збудована у 1765 р. коштом артилериста Григорія Кологривого за допомогою прихожан та добровільних пожертвувань. У 1867 р. коштом надвірного радника Стефана Яковича Спановського була споруджена тепла двопрестольна прибудова. Церква кам'яна, міцна, вкрита залізом. Міцна, вкрита залізом кам'яна дзвіниця збудована окремо від церкви. Навколо храму та дзвіниці з трьох боків малася кам'яна огорожа із залізними ґратами.

Головний престол на честь Преображення Господнього розташований у холодній церкві, у теплій – престоли на честь Входу Пресвятої Богородиці та на честь Святителя Тихона, Єпископа Воронежського. По штату при церкві були священник, диякон та псаломщик, але платню від казни не отримували. Церква утримувалась за рахунок треб у земській лікарні, пожертв від прихожан та відсотків від уставного капіталу, покладеного на помилування.

Присадибною землі при церкві разом із погостом малося ¼ десятини кв. сажень, орної – 2 десятини 1616 кв. сажень на відстані 2-х верст від церкви. На цій землі раніше знаходився цегляний завод. Прибуток від неї на користь церкви становив 50 крб. У 1911 р. загальний прибуток складав 300 крб.

При церкві було два будинки, збудовані у 1890–1901 рр. коштом духовно-приходського опікування та прихожан. Хата з двором здавалась в оренду за 30 крб. на рік. Будинок священика був дерев'яним, з необхідними спорудами: сараєм для дров, льодовником. В іншому будинку знаходилося дві квартири для диякона та псаломщика. Всі приміщення потребували ремонту. Приписана до церкви каплиця розміщувалась у ряду кам'яних лавок, що стояли на території приходу. У каплиці час від часу проходила служба.

Опис церковного майна вівся з 1855 р., перевірений у 1903 р. Копії метричних зберігались з 1801 р., сповідні розписи – з 1815 р. У церковній бібліотеці налічувалось 125 книжок для читання. До приходу відносилось Міністерське двокласне міське училище.

Посаду старости з 11 червня 1894 р. обіймав Фома Євстратович Шинкаренко. Священиком служив Іоан Михайлович Богуславський, 1855 р. н., із стану священиків, на службі з 1886 р. Нерухомого майна не мав, у 1879 р. закінчив курси при Чернігівській духовній семінарії. З 1882 р. учителював при Земському начальному народному училищі. Дружина – Марія Григорівна, 1863 р. н., донька священика. У подружжя було 5 синів та 4 доньки [6, 67–74].

Приход Спасо-Преображенської церкви [6, 75]

Соціальний стан	Будинки	Чоловіки	Жінки
духовні	3	17	19
дворяни	31	46	66
міщани	41	87	112
селяни	18	54	59
євреї	60	180	175
інославні	2	-	3

Трьох-Анастасіївська церква збудована у 1893 р. братами Терещенками. Церква кам'яна, п'ятиглава, із позолоченими куполами та дзвіницею, розташованою на самій церкві. У храмі три престоли: головний – на честь Св. Мучениці Анастасії; бічні – на честь Св. Великомученика Артемія (праворуч), на честь Св. Преподобної матері Єфросинії (ліворуч). За штатом при церкві були священик, диякон, псаломщик, які отримували від казни платню 10 крб. 77 коп. на рік.

У 1911 р. прибутки приходу складали 436 крб., отримані благочинністю. Недоторканий капітал (40000 крб.) знаходився в трьох білетах, покладених у Державний Банк під відсотки на «вічний час», з якого священик отримував 800 крб. на рік, диякон – 300 крб., псаломщик – 240 крб.

Відсоток з 4000 крб., покладених на «вічний час» А.Я. Терещенком у Глухівський Громадський банк та з капіталу у розмірі 100 крб., покладеного на причт Голубовскою, складав 232 крб. 72 коп. Щорічно причт отримував 99 крб. від Глухівської міської управи за землю, що відійшла у власність міста, 4 % білет Державного казначейства у розмірі 50 крб., пожертвуваний В.М. Кармазіним.

При церкві знаходилося 2 десятини 240 кв. сажнів присадибної землі, 34 дес. 888 кв. сажнів під засів, 4 дес. 444 кв. сажнів сінокосу у 3-х верстах від церкви. Середній прибуток від землі складав 230 крб. на рік.

Будинок для церковнослужителів, збудований міщанками Євдокією Стеслявською та Варварою Логичевою, був кам'яним, одноповерховим. Також при церкві знаходився одноповерховий цегляний будинок для школи. Приписаних до церкви каплиць не існувало. Копії з метричних книг та сповідальні розписи зберігались з 1815 р.

Старостою при церкві був дворянин Порфірій Михайлович Мальченко, настоятелем – протоієрей Герасим Пилипович Смоличев (1859 р. н.). Він мав 40 десятин землі, закінчив Чернігівську духовну семінарію, був одружений з Ганною Олександрівною, виховував 2-х дітей [6, 76-84].

Приход Трьох-Анастасіївської церкви [6, 85]

Соціальний стан	Будинки	Чоловіки	Жінки
с. Нова Гребля	73	194	224
м. Глухів	71	242	246
духовних	3	8	7
дворян	3	16	29
міщан	43	198	181
селян	95	214	253
всього:	144	436	470

У 1780 р. коштом прихожан була збудована кам'яна **Трьох-Святительська церква**. Дзвіницю прибудували дещо пізніше. Церква була теплою, з трьома круглими печами, мала один престол на честь Трьох Святителів: Василя Великого, Григорія Богослова та Іоана Златоуста. По штату при церкві служили священик та псаломщик, які від казни жалування не отримували. У 1911 р. її прибуток складав більш ніж 300 крб., за «требоправління» було отримано приблизно 250 крб. та 44 крб. 23 коп. відсотків з суми у 1100 крб. При церкві малося $\frac{3}{4}$ десятини присадибної землі гарної якості, яка приносила прибутку 20 крб. на рік.

У власності церкви знаходилося два будинки, збудованих у 1884 та 1894 рр. на пожертви прихожан та родини Терещенків, які потребували капітального

ремонту. При квартирах священника та псаломщика було два дерев'яні сараї та два дровника. У південно-східному куті погосту біля огорожі знаходилась дерев'яна, обкладена цеглою, лавка-комора. Також на території церковного двору стояла дерев'яна караулка. Копії з метричних книг зберігались з 1780 р., сповідальні розписи – з 1815 р.

На території приходу знаходились міське приходське училище та ремісниче училище. Старостою при церкві значився міщанин Григорій Михайлович Козлов, настоятелем – протоієрей Федір Петрович Костенецький, 1846 р. н. У 1869 р. він закінчив Чернігівську духовну семінарію. Мав дружину Варвару Єпіфанівну, 1856 р. н., виховував 5 дітей [6, 86–94].

Приход Трьох-Святительської церкви [6, 95]

Соціальний стан	Будинки	Чоловіки	Жінки
духовні	2	6	8
дворяни та почесні громадяни	19	43	40
міщани та купці	68	170	206
козаки, селяни та військові	111	326	378
іновірці	8	24	28
інославці	2	5	4
всього:	210	574	664

Отже, опрацьований архівний матеріал дозволяє на прикладі парафіяльного устрою м. Глухова певним чином реконструювати типову для тодішньої Російської імперії систему церковного-приходського облаштування міст початку ХХ ст., здійснити опис архітектурних особливостей церковних будівель, охарактеризувати освітню діяльність парафії, провести кількісний аналіз приходу за соціальною та статевими ознаками та визначити місце церкви у громадському житті міста.

Посилання

1. Історія релігії в Україні: У 10 т. // Редкол. А. Колодний (голова) та ін. – Т. 3. Православ'я в Україні / За ред. А. Колодного, В. Климова. – 1999. – 560 с.
2. Надтока Г.М. Православна церква і процес українського національного відродження 1900–1917 років. – К., 1996. – 112 с. ; Православна церква в Україні 1900–1917 років: соціально-релігійний аспект. – К., 1998. – 271 с.
3. Хитровська Ю.В. Громадсько-політична позиція духовенства Правобережної України наприкінці ХVІІІ – в середині ХІХ ст. (В контексті церковної політики самодержавства): автореф. дис. канд. іст. наук 07.00.01 «Історія України» / Ю.В. Хитровська. – К., 2001. – 19 с.
4. Гладкий С.О. Православне парафіяльне духовенство у суспільному житті України початку ХХ ст.: дис. канд. іст. наук. 07.00.01 «Історія України» / С.О. Гладкий. – Полтава., 1997. – 189 с.

5. Ковальчук Т.В. Взаємодія світської та церковної влади в Російській імперії на початку ХХ століття (за матеріалами українських єпархій РПЦ) // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. – Вип. ХІV. – К., 2008. – С. 331–339.

6. Державний архів Чернігівської області (ДАЧО), ф. 679, оп. 3, спр. 387, 551 арк.

Шишкіна Ю.А. Парафіяльна жизнь г. Глухова начала ХХ в. (по материалам Государственного архива Черниговской области)

На основе материалов Государственного архива Черниговской области исследуется церковно-приходское устройство г. Глухова начала ХХ в. и определяется роль церкви в общественной жизни города.

Ключевые слова: благотворительность, церковный доход, церковно-приходская школа, церковный приход, собственность церкви.

Shyshkina Yu. A. Parishional Hlukhiv's life of the beginning of the XX century (on materials of the State Archive of Chernihiv region)

On the basis of materials of the State archive of Chernihiv region it is investigated parish build of Hlukhiv at the beginnings of the XX century and the church place in social and public life of the city becomes clear.

Key words: charity, church profit, parish school, church property, church arrival.

10.04.2014 р.

УДК 283.9 (477.51) «1912/1917»

М.М. Блакитний

ЦЕРКОВНА ПЕРІОДИКА ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ ст. (1912–1917)

У статті йдеться про церковну періодичну пресу Чернігівської єпархії на початку ХХ ст., а саме розглядається діяльність редакцій, інформаційний потенціал, особливості і специфіка часопису «Вера и жизнь» (1912–1917) та газети «Черниговский церковно-общественный вестник» (1914–1917).

Ключові слова: часопис, газета, Чернігівська єпархія, редактор, «Вера и жизнь».

На початку ХХ ст. на території Російської імперії доволі стрімко розвивалися усі сфери економічного і суспільного життя, в тому числі і друковані ЗМІ. Складовою частиною останніх були церковні періодичні видання, інформаційний потенціал яких досліджений частково і фрагментарно.

Ще з 1861 р. почав друкуватися часопис «Черниговские епархиальные известия», на зміну якому, у 1912 р., постало інше єпархіальне періодичне видання «Вера и жизнь».

У радянський час через ідеологічні тенденції єпархіальна періодика фактично не вивчалася. Так, лише невелику інформацію про часописи